

РОЗДІЛ 16

ОПТИМІЗАЦІЯ МЕРЕЖІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

В.С. Ніценко

Постановка проблеми

Проблема надмірної кількості ВНЗ в Україні не нова. Однак реформи на різних етапах розвитку нашої країни не забезпечили належних змін у системі вищої освіти. Інтеграція у європейське та світове співтовариство потребує радикальних перетворень на рівні ВНЗ, зміни їх кількості та умов фінансування.

За роки незалежності в Україні історично склалася надто розгалужена мережа вищих навчальних закладів. Малочисельність контингенту студентів у переважній більшості ВНЗ та їх розпорошеність за підпорядкуванням призвело до неефективного управління системою вищої освіти та її економічного функціонування. Це породжує дублювання підготовки фахівців, створює труднощі у формуванні та розміщенні державного замовлення, здійсненні контролю за якістю вищої освіти, знижує

ефективність управління, обмежує можливості громадян продовжувати навчання за програмами більш високого рівня, призводить до значних фінансових витрат на утримання ВНЗ. Усе це стало негативно позначатися на якості підготовки фахівців та їх конкурентоспроможності на вітчизняному та європейському ринках праці [29].

Міжнародні тенденції розвитку світових освітніх послуг

Характеристика багатьох університетів, що входять до рейтингу кращих ВНЗ світу показала, що подавляюча більшість з них класичні, технічні або технологічні університети. В рамках таких ВНЗ отримують переважний розвиток природничі та гуманітарні напрямки підготовки студентів (табл. 1).

Рівень досягнень університетів оцінюється на підставі результатів комбінації статистичного аналізу їх діяльності, аудійованих даних, а також результатів щорічного глобального експертного опитування представників міжнародної академічної спільноти і роботодавців, які висловлюють свої думки про університети. Опитування охоплюють десятки тисяч вчених з більшості країн світу. Критеріями відбору експертів для опитування служить наукометричний аналіз продуктивності і цитованості, а також викладацька та наукова діяльність у вищих навчальних закладах понад 16 років, наявність не менше 50 опублікованих наукових робіт та інші критерії. В ході опитувань експерти вибирають з шести тисяч установ тільки кращі, на їхню думку, ВНЗ, а також найсильніші університети для продовження освіти на магістерському і докторському рівнях. Дані глобального опитування складають основу субрейтинга наукової репутації університетів світу (THE World Reputation Rankings), який випускається в рамках проекту окремим виданням [18].

Згідно даних на 2016-2017 н.р. найбільша кількість ВНЗ, що потрапила до рейтингу – це ВНЗ США, частка яких становить 31,5 %, тобто майже третина рейтингу. Другу позицію займають ВНЗ Великобританії з часткою 16,0 %. На третьому місці знаходяться ВНЗ Німеччини – 22,0 %, далі йдуть ВНЗ Королівства Нідерланди – 6,5 %

і замикають рейтинг кращі ВНЗ Канади та Австралії – на які приходяться по 4,0 %.

Таблиця 1

Характеристика відомих у світі ВНЗ (вибіркові дані)

Назва ВНЗ	Основні напрями спеціалізації або підготовки студентів	Кількість студентів, тис. осіб
Imperial College London, United Kingdom	Наука, інжиніринг, медицина і бізнес	15.0
University of Cambridge, United Kingdom	Економіка, комп'ютерні технології, інженерні спеціальності	18.0
University of Oxford, United Kingdom	Економіка, політика, соціологія, мови, мистецтво і література, а також медицина	22.0
Politecnico di Milano, Italy	Інжиніринг, архітектура, землевпорядкування та містобудування, промисловий дизайн	40.0
Eidgenössische Technische Hochschule Zürich, Switzerland	Архітектура, цивільне будівництво, машинобудування, хімія, лісова промисловість, математика, природничі науки, література, соціальні і політичні науки	15.0
Universität Wien, Austria	Філософія, історія, математика, спортивні, юридичні науки, фізика, хімія, мови, гуманітарні дисципліни і багато іншого	90.0
Technische Universität München, Germany	Факультет електротехніки та інформаційних технологій, факультет машинобудування, а також центр наук Вайенштефан	38.5
University of Harvard, United States	Біологія, історія, математика, психологія	21.2
Massachusetts Institute of Technology, United States	Економіка, психологія, біологія, хімія, геологічні дисципліни, фізика і математика	11.3
University of Pierre and Marie Curie, France	Інженерна справа і технології, науки про життя і медицина, природничі науки (фізика, математика, хімія)	28.0
Utrecht University, Netherlands	Фізика, медицина, фізіологія, хімія, інформатика, економіка і бізнес	31.9

Якщо даний рейтинг розподілити за континентальним принципом, то першість належить ВНЗ Європейського континенту –

майже 50,0 % в рейтингу, Північної Америки – 35,5, Азії – 10,0, Австралія – 4,0, Африка – 1,0 %. Цікавим фактом є те, що серед країн пострадянського простору, в рейтинг потрапив тільки один ВНЗ – Московський державний університет імені М.В. Ломоносова (Lomonosov Moscow State University) із Росії.

Таблиця 2

Рейтинг кількості ВНЗ в країнах світу

Країна	Кількість ВНЗ	Місце в рейтингу
США	63	1
Великобританія	32	2
Німеччина	22	3
Нідерланди	13	4
Канада	8	5-6
Австралія	8	
Швейцарія	7	7
Швеція	6	8
Гонконг	5	9
Південна Корея	4	10-12
Франція	4	
Китай	4	
Бельгія	3	13-14
Данія	3	
Італія	2	15-19
Японія	2	
Іспанія	2	
Південна Африка	2	
Сінгапур	2	
Тайвань	1	20-27
Росія	1	
Нова Зеландія	1	
Австрія	1	
Фінляндія	1	
Ізраїль	1	
Люксембург	1	
Норвегія	1	
Всього	200	

* Джерело: Складено та розраховано на основі даних: [31].

Найкращий ВНЗ України – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, за даними Рейтингу університетів в Європі, посідає лише 491 місце. Серед інших університетів можна виділити: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна (563 місце), Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського" (653), Донецький національний університет (769), Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (798), Сумський державний університет (825), Національний авіаційний університет (2079), Національний університет «Львівська політехніка» (2260) і Одеський національний університет імені І.І. Мечникова (2405 місце). В цілому у вибірці присутні 23703 ВНЗ Європи. Українські ВНЗ складають 1,2 % від обраної сукупності [19].

Наведені дані підтверджують тезу вище, що найбільш ефективними є ВНЗ, створені як класичні, технічні або технологічні університети.

Серед 400 ВНЗ світу, що потрапили до рейтингу ІТ університетів, немає жодного українського [30].

Насамперед з'ясуємо, чим відрізняються і в чому збігаються університети Європи з університетами США, Канади, Австралії та Нової Зеландії.

Система освіти цих чотирьох країн запозичена у Великобританії, тому логічно було б віднести до цієї групи і її. Так історично склалося, що в англо-саксонських країнах капіталізм пустив коріння куди глибше, ніж в інших країнах світу, і, на жаль, це повною мірою відноситься до освіти [25].

Тому на даному етапі надання освітніх послуг вказані країни демонструють суттєвий лаг у залученні іноземного контингенту у свої ВНЗ. Сумарна кількість ВНЗ, що припадає на ці п'ять країн становить 112 од. або 56 % у структурі.

Зазначимо, що й вартість, й умови навчання в ВНЗ країн-лідерів порівняно з іншими є вищими (табл. 3).

Приведені дані показують, що найвища вартість навчання в ВНЗ англо-саксонської групи.

Таблиця 3

Порівняльний аналіз вартості навчання у провідних ВНЗ світу*

Назва ВНЗ	Місце у рейтингу	Країна походження	Вартість підготовки, дол.	
			бакалавра	магістра
University of Oxford	1	UK	23,889	23,889
Massachusetts Institute of Technology	5	USA	37,260	43,210
Harvard University	6	USA	43,938	43,774
University of Toronto	22	Canada	22,102	15,500
University of Melbourne	33	Australia	27,010	28,471
École Polytechnique Fédérale de Lausanne	30	Switzerland	1,298	1,000
LMU Munich	31	Germany	252	
University of Hong Kong	43	Hong Kong	18,819	9,000
Nanyang Technological University	54	Singapore	20,767	7,000
Universiteit van Amsterdam	63	Netherlands	8,779	13,168
Uppsala University	93	Sweden	15,000	17,000
Aarhus University	98	Denmark	17,000	
Autonomous University of Barcelona	163	Spain	3,000	3,000
University of Auckland	165	New Zealand	5,000	5,000
Lomonosov Moscow State University	188	Russia	2,773	
Кращі ВНЗ України				
Taras Shevchenko National University of Kyiv**	-	Ukraine		
- для українців			5,520	2,100
- для іноземців			7,200	2,940
Odessa I.I.Mechnikov National University***	-	Ukraine	2,401	1,190

Примітка: по українських ВНЗ розрахована середня вартість навчання.

* Джерело: складено на основі даних: <https://www.unipage.net/>;

** <http://univ.kiev.ua/>.

*** <http://onu.edu.ua/>.

Уточнимо, що навчання в країнах ЄС платне тільки для іноземних громадян. Кожен житель ЄС може безкоштовно навчатися у будь-якому ВНЗ ЄС. Тому інформація наведена в таблиці стосується лише іноземних абітурієнтів.

Схожий підхід й в ВНЗ США. Однак, для громадян країни всі університети і коледжі надають студентам соціальну стипендію, яка розраховується виходячи з фінансового стану абітурієнта. Стипендія дозволяє зменшити витрати на навчання, проживання та харчування. Крім того, існує безліч грантових і стипендіальних програм різних фондів, урядових організацій та приватних осіб [27].

Однією із найдорожчих є вища освіта в Австралії. Витрати за один рік на навчання коливатимуться на рівні 17-25 тис. дол. З метою підтримання студентів уряд країни та університети часто пропонують стипендії та гранти різної спрямованості: для студентів певних програм, для відмінників, для вихідців бідних країн або незаможних сімей.

Існує величезна кількість грантів, стипендій та допомог, які частково або повністю покривають витрати на навчання в Австралії. Їх пропонують урядові органи Австралії, навчальні заклади та інші громадські та приватні організації [24].

В Україні склалася ситуація за якої кожен абітурієнт/студент може навчатися або на основі державного замовлення (за кошти державного бюджету), або за контрактом. При чому вартість навчання порівняно з деякими країнами, наприклад ЄС, не суттєво відрізняється.

Так, наприклад, у сусідній Польщі ціни за навчання на платному відділенні державного університету один семестр буде коштувати близько 500 євро за семестр, а деякі програми в приватному навчальному закладі, які вважаються дорогими всюди (МВА, право, медицина) обійдуться приблизно в 5000 євро за семестр [26]. Відзначаємо, що за таких умов, абітурієнт залежно від фінансової спроможності може обрати на свій розсуд будь-який ВНЗ незалежно від його територіального розташування.

Одним з джерел доходів ВНЗ виступають надходження від навчання іноземців за контрактом (табл. 4).

Всього по вибірковій групі країн контингент студентів нараховує 44,3 млн. Частка ж іноземних студентів у вибірці складає 23,7 %.

Таблиця 4

Чисельність студентів в ВНЗ країн світу*

Країна	Загальна чисельність студентів	Частка іноземних студентів, %
США	21,000,000	28.4
Великобританія	2,600,000	6.1
Канада	1015,000	8.4
Австралія	1046,000	4.2
Німеччина	2500,000	12.1
Франція	1400,000	5.4
Швейцарія	235,000	4.7
Іспанія	1800,000	32.3
Італія	1800,000	23.2
Австрія	284,000	4.9
Швеція	313,000	8.2
Чехія	390,000	9.8
Данія	240,000	1.1
Росія	6000,000	34.6
Гонконг	87,000	6.2
Сінгапур	1353,000	25.5
Ізраїль	300,000	75.0
Туреччина	600,000	11.2
Україна**	1375,160	3.9

* Джерело: складено на основі даних: <https://www.unipage.net/>;

** Дані [11]

Серед наведених країн тільки США, Іспанія, Росія, Сінгапур та Ізраїль мають значення вище середнього, тобто уряди країн та університети визначають вирішальним стратегію залучення міжнародної спільноти у розвитку освіти. При чому Україна маючи суттєвий потенціал у цьому напрямку, за невисокої вартості підготовки бакалаврів та магістрів, не може забезпечити повного завантаження ВНЗ іноземними абітурієнтами.

Міжнародний досвід оптимізації мережі ВНЗ

Міжнародний досвід стосовно питання оптимізації мережі ВНЗ є доволі значним. Так, французька модель вищої освіти суттєво

відрізняється від німецької, проте саме Франція сьогодні демонструє певні тенденції в питанні оптимізації мережі вищих навчальних закладів, які визначають процеси в європейському просторі вищої освіти. Одним з головних аргументів прихильників об'єднання університетів є прагнення отримати високі місця в міжнародних університетських рейтингах. Бажання потрапляння до Шанхайського чи іншого престижного міжнародного університетського рейтингу визначають устремління та рішення університетських менеджерів та навіть урядів. Особливо активними в цьому напрямку діють менеджери французьких університетів та навіть французький уряд, який підтримує ідею об'єднання університетів. Франція стала вже європейський лідером щодо об'єднання університетів. Сьогодні розпочалися дискусії про об'єднання університетів колишньої Сорбонни в один університет, який після відомих подій 1968 року було роз'єднано на кілька університетів.

У Франції та інших європейських країнах переймаються відносно невисокими позиціями їх університетів у міжнародних університетських рейтингах, в яких домінують американські та британські університети. Доволі сумнівні та марнославні прагнення потрапляння до відповідних рейтингів часто визначають відповідні рішення в європейському просторі університетської освіти.

Не обійшли ці тенденції і пострадянський простір. Так, на пострадянському просторі лідером в питанні об'єднання (скорочення) вищих навчальних закладів стала Естонія – найбільш успішна пострадянська країна [28].

У Російській Федерації теж намітилася тенденція до створення так званих «мегауніверситетів». Як приклад можна навести стратегію розвитку транспортних вузів і коледжів Росії.

Реформа «транспортної освіти» почалася ще в 1997 році з оптимізації внутрішньої структури провідного вищого навчального закладу галузі – Московського державного університету шляхів сполучення (МІІТ). За словами його ректора Бориса Левіна, для створення більш ефективної структури ВНЗ 15 факультетів були перетворені в п'ять інститутів – структурних підрозділів. Вони

отримали свободу розпоряджатися майном і фінансами. Успішний досвід 90-х надихнув керівників університету на більш амбітні плани.

«З наступного (2009) року до МІІТ приєднується Російський державний відкритий технічний університет шляхів сполучення і 16 технікумів, розташовані в центральній частині країни, – повідомив Борис Левін. – У більш віддаленій перспективі ми плануємо створити Федеральний транспортний університет, до складу якого увійдуть 99 навчальних закладів – 15 вузів і 84 установ середньої профосвіти. За кількістю учнів – 84,5 тисяч студентів – університет стане п'ятим в світі» [10].

В Казахстані схожа ситуація з українськими та російськими реаліями. Становлення незалежних держав відзначилося зростанням як державних, так і приватних ВНЗ. Якщо у 1991 р. їх нараховувалося лише 55 од, то у 2001 р. – вже 182 од. Після вказаної тенденція динаміка кількості ВНЗ пішла на спад і досягла у 2011 р. 149 од. Після розпочатих реформ у 2011 р., тільки за півтора роки, кількість ВНЗ скоротилася до 136. В Казахстані створено Республіканську громадську раду, яка забезпечує відкритість і громадський контроль за процесом оптимізації ВНЗ [1].

Такої ж точки зору притримується й міністр освіти і науки РК Бахитжан Жумагулов, який заявив про те, що в даний час в країні працює близько 140 вузів. На його думку, в країні повинні діяти 50 університетів і близько 30 інститутів. При цьому інші повинні стати академіями, а загальна кількість вишів не повинно перевищувати ста [3].

Приведені приклади засвідчили, що у більшості випадків, оптимізація ВНЗ відбувається штучно, з використанням «примусових» методів. Однак результати цих дій зможуть дати результати не відразу, а через деякий час, коли відбудеться відповідна внутрішня структуризація ВНЗ.

Законодавчі основи функціонування ВНЗ в Україні

Вищий навчальний заклад – окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з

виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей [14].

З метою визнання спроможності юридичної особи провадити освітню діяльність за певною спеціальністю та на певному рівні вищої освіти, що відповідає стандартам освітньої діяльності, такі юридичні особи проходять процедуру ліцензування [16].

Згідно законодавства усі ВНЗ підпорядковуються МОН України. Основою функціонування ВНЗ є дотримання та виконання норм Законів України: Конституції України [7], Про вищу освіту [14], Про освіту [16], Про наукову і науково-технічну діяльність [15].

Так, згідно ст. 43 п. 1 Закону № 1060-XII [16] до вищих навчальних закладів належить: університет, академія, інститут, коледж. Оскільки останній тип ВНЗ відноситься до II рівня акредитації, в нашому дослідженні дані щодо їх діяльності не будуть враховані.

Типи ВНЗ III-IV рівня акредитації з їх характеристикою визначено ст.28 Закону № 1556-VII [14]:

1) університет – багатогалузевий (класичний, технічний) або галузевий (профільний, технологічний, педагогічний, фізичного виховання і спорту, гуманітарний, богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) вищий навчальний заклад, що провадить інноваційну освітню діяльність за різними ступенями вищої освіти (у тому числі доктора філософії), проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність;

2) академія, інститут – галузевий (профільний, технологічний, технічний, педагогічний, богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) вищий навчальний заклад, що провадить інноваційну освітню діяльність, пов'язану з наданням вищої освіти на першому і другому рівнях за однією чи кількома галузями знань, може здійснювати підготовку на третьому і вищому науковому рівнях вищої освіти за певними спеціальностями, проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність.

Законом № 1556-VII [14] ст. 1 п. 1 пп. 6 визначено такий різновид ВНЗ, як вищий військовий навчальний заклад (ВНЗ із специфічними умовами навчання). Останній являє собою ВНЗ державної форми власності, який здійснює на певних рівнях вищої освіти підготовку курсантів (слухачів, студентів), ад'юнктів для подальшої служби на посадах офіцерського (сержантського, старшинського) або начальницького складу з метою задоволення потреб Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, центральних органів виконавчої влади із спеціальним статусом, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту. Тобто ВНЗ вказаного профілю не можуть бути об'єднані з класичними, технічними або технологічними ВНЗ.

Деякі особливості вводяться Законом № 1556-VII [14] щодо вищих духовних навчальних закладів. Згідно ст. 13 п. 3 управління вищим духовним навчальним закладом здійснюється з урахуванням особливостей його діяльності відповідно до законодавства.

Загальна характеристика стану розвитку ВНЗ України

За роки незалежності (1990-2015 рр.) кількість ВНЗ III і IV рівня акредитації в Україні зросла з 149 до 288 од., тобто майже у двічі. За цей же час чисельність студентів зросла на 56,0 % і становила на початок 2015/2016 навчального року (н.р.) 1375,2 тис. осіб. Зросла розпорошеність студентів по ВНЗ. Якщо на 1 ВНЗ на початок 1990/1991 н.р. приходилося 5,9 тис. студентів, то у 2015/2016 н.р. – ця цифра скоротилася на 19,3 % (табл. 5).

Таблиця 5

Середня чисельність студентів в ВНЗ III-IV рівня акредитації в 2015/2016 навчальному році*

Тип ВНЗ	Кількість ВНЗ, од.	Чисельність студентів, осіб	Середня чисельність студентів на 1 ВНЗ, осіб
Університети	185	1177961	6367
Академії	53	166524	3142
Інститути	63	35515	564
Консерваторії	1	583	583
Всього	302	1380583	4572

* Джерело: [11, с. 15]

Станом на 2016 р. в Україні згідно даних ГО «Центр освітньої політики» Міністерства освіти і науки України (МОН) [4] нараховувалося 409 вищих навчальних закладів (ВНЗ) та їх відокремлених структурних підрозділів III і IV рівня акредитації до яких абітурієнти мали право подавати документи. З яких 199 університетів, 72 академії, 138 інститутів, які згідно наданої їм ліцензії, надають освітні послуги на території України.

Згідно офіційних статистичних даних на початок 2015/16 н.р. в Україні освітні послуги надають 288 ВНЗ, у т.ч. 196 державної форми власності, 12 комунальної, 80 приватної [11, с. 21]. На початок 2016 р. на території нашої країни проживало майже 42,5 млн. осіб. В середньому на один ВНЗ приходилося 147,5 тис. осіб.

За словами колишнього міністра МОН Д. Табачника: «світовим параметрам відповідає показник, коли один успішний університет

відповідає 500-800 тисячам жителів країни» [21]. Якщо брати за основу даний показник, то в Україні потрібно залишити приблизно 70 ВНЗ.

Так в Італії 65 університетів на 60 млн. населення, у Франції 41 на 63 млн., в Іспанії 60 на 45 млн., в Англії 142 на 61 млн. чоловік [20].

Справедливості заради варто помітити, що і попередня влада спантеличена проблемою надмірної кількості ВНЗ в Україні. Коли МОН очолював Іван Вакарчук, планувалося скоротити кількість університетів в Україні до 100. Для цього планувалося внести зміни в українське законодавство [5].

Окрім збільшення кількості ВНЗ, ще одним негативним чинником є скорочення чисельності студентів.

Так динаміка руху студентів у 2015/16 н.р. демонструє їх скорочення на 30,4 % (табл. 6).

Таблиця 6

Динаміка стану та руху студентів у 2015/2016 навчальному році (н.р.)*

Тип ВНЗ	Чисельність студентів на початок н.р.	Випущено студентів, осіб	Поступило студентів, осіб	Приріст, скорочення, +,-	Чисельність студентів на кінець н.р.
Університети	1177961	314766	226110	-88656	1089305
Академії	166524	48607	28951	-19656	146868
Інститути	35515	12408	6506	-5902	29613
Консерваторії	583	109	128	19	602
Всього	1380583	375890	261695	-114195	1266388

* Проведені розрахунки не включають кількість студентів відновлених та відрахованих з різних причин протягом навчального року.

Якщо такими темпами відбуватиметься зміна чисельності студентів у ВНЗ, то злиття останніх не буде чимось дивним.

За підрахунками Є. Стаднія [22] зміна чисельності новонароджених за 1998-2001 рр. знижувалася, після чого зростала до 2009 р. У 2014 р. найнижчий показник рівня народжуваності за останні вісім років (2007-2014 рр.), який становив 465,9 тис. осіб (табл. 7).

Таблиця 7

Рівень народжуваності в Україні у 1998-2014 рр.

Рік	Кількість народжених, тис. осіб в Україні загалом	Рік, коли підуть до школи	Рік, коли підуть до університету
1998	419,2	2004/2005	2015/2016
1999	389,2	2005/2006	2016/2017
2000	385,1	2006/2007	2017/2018
2001	376,5	2007/2008	2018/2019
2002	390,7	2008/2009	2019/2020
2003	408,6	2009/2010	2020/2021
2004	427,3	2010/2011	2021/2022
2005	426,1	2011/2012	2022/2023
2006	460,4	2012/2013	2023/2024
2007	472,7	2013/2014	2024/2025
2008	510,6	2014/2015	2025/2026
2009	512,5	2015/2016	2026/2027
2010	497,7	2016/2017	2027/2028
2011	502,6	2017/2018	2028/2029
2012	520,0	2018/2019	2029/2030
2013	503,7	2019/2020	2030/2031
2014	465,9	2020/2021	2031/2032

Треба відмітити, що частина абітурієнтів, прогнозованих Є. Стаднієм, у 2015/2016 н.р. становила не 419,2 тис. осіб, як зазначено в таблиці, а 261,7 тис. осіб, що на 38 % менше зазначеного рівня. Науковцем не враховано частку абітурієнтів, що поступатимуть до закладів освіти I-II рівня акредитації та осіб, які не подали документів та не приступили до навчання у закладах освіти I-IV рівня акредитації з різних причин. Ще частина абітурієнтів для отримання освіти виїжджає за кордон.

Про це свідчить і Лист МОН України від 28.11.2014 р. № 1/9-616 «Щодо оптимізації мережі вищих навчальних закладів» [29]. В ньому зазначено, що діюча мережа вищих навчальних закладів набагато перевищує потреби України.

Про це свідчить і той факт, що на сьогодні функціонують 2 академії державної форми власності з контингентом менше 900 студентів та 51 університет, академія, інститут або їх відокремлені підрозділи приватної форми власності з контингентом менше 200 студентів.

За результатами вступної кампанії 2014 року обсяг прийому до 16 таких вищих навчальних закладів державної форми власності склав менше 200 осіб, а до 80 приватної форми власності – від 100 осіб до однієї особи [29]. До вказаного переліку ВНЗ, згідно Додатку до Листа МОН, потрапила й Одеська державна академія технічного регулювання та якості.

У Міністерстві освіти і науки переконанні, що саме в умовах оптимізації мережі вищих навчальних закладів та удосконалення системи управління вищими навчальними закладами буде можливим у повній мірі забезпечити єдиний державний підхід під час побудови рівневої системи освіти, створення національної системи моніторингу якості вищої освіти, підвищення мобільності студентів та конкурентоспроможності випускників на ринку праці.

Подальшим кроком у розвитку мережі вищих навчальних закладів має стати створення потужних регіональних, дослідницьких університетів, у яких буде зосереджено науковий, педагогічний, методичний потенціал певного регіону, що значною мірою сприятиме досягненню високого рівня якості підготовки фахівців з вищою освітою.

У зв'язку з цим, міністр освіти і науки звернувся до голів рад ректорів ВНЗ з проханням ... провести наради з керівниками ВНЗ за участю місцевих органів виконавчої влади, представників організацій роботодавців та бізнесу з метою обговорення шляхів оптимізації структури вищої освіти регіону. Міністерство освіти і науки ініціює проведення оптимізації мережі вищих навчальних закладів України з подальшим створенням потужних регіональних та дослідницьких університетів, у яких буде зосереджено науковий, педагогічний, методичний потенціал певного регіону [9]. Оптимізація ВНЗ може відбуватися не тільки шляхом їхньої інтеграції, а й шляхом скорочення через відмову у видачі ліцензій та не проходження акредитації відповідних спеціальностей. В першу чергу, ліквідуватимуть підрозділи ВНЗ, розташовані у регіонах, тобто філії.

Так, на прес-конференції, організованій Акредитаційній комісією України, зазначено, що експертами було виявлено явну невідповідність

їх освітньої діяльності ліцензійним умовам, а також подання недостовірної інформації (в окремих випадках) при проведенні ліцензування [2]. За результатами роботи комісії був складений список із 45 ВНЗ, які планувалося закрити, після завершення 2014/2015 н.р.

Зрозуміло, що в подальшому вказаний перелік буде зростати, вимоги по ліцензуванню та акредитації посилюватимуться, що й призведе до самоліквідації, об'єднання або закриття великої кількості ВНЗ.

План дій уряду на 2016 рік, що оприлюднений Кабінетом Міністрів, передбачає прийняття урядових рішень щодо упорядкування та модернізації мережі державних вищих навчальних закладів, а також сприяння модернізації мережі комунальних та приватних вищих навчальних закладів. Виходячи зі змісту документа, наслідком ухвалених рішень має стати скорочення кількості вищих навчальних закладів та вищих спеціалізованих навчальних закладів на 10 відсотків [23].

Аналогічної думки щодо скорочення числа ВНЗ в Україні притримується й Президент України П. Порошенко [13].

Відбувається постійне скорочення державного замовлення фахівців у різних галузях знань (табл. 8). У той же час видатки на вищу освіту за державним замовленням передбачались у таких обсягах: 2012/2013 н.р. – 17,2 млрд. грн., 2013/2014 н.р. – 18,2 млрд. грн., 2014/2015 н.р. – 18,4 млрд. грн., 2015/2016 н.р. – 18,5 млрд. грн., а обсяги прийому при цьому становили: 2012/13 н.р. – 318 803 осіб, 2013/2014 н.р. – 308 582 особи, 2014/2015 н.р. – 294 582 особи, 2015/2016 н.р. – 241 602 особи [12, с. 12].

Зростання видатків державного бюджету на підготовку одного спеціаліста постійно зростають. Так, у 2012/2013 н.р. витрати становили 54,1 тис. грн. на рік, а у 2015/2016 н.р. вони зросли на 41,7 % при одночасному скороченні обсягу замовлення на 24,2 %. Зростання вартості підготовки фахівців на пряму залежить від зовнішніх чинників (особливо комунальних послуг, рівня інфляції тощо), які змушують керівництво ВНЗ переглядати у бік збільшення вартість навчання.

Таблиця 8

Витрати на підготовку фахівців за держзамовленням

Навчальний рік	Обсяг фінансування, тис. грн.	Обсяг замовлення, осіб	Витрати на підготовку одного фахівця, тис. грн.
2012/2013	17 248 657,60	318 803	54,1
2013/2014	18 217 737,45	308 582	59,0
2014/2015	18 369 870,72	294 582	62,4
2015/2016	18 528 608,95	241 602	76,7

Реструктуризація ВНЗ на прикладі Одеської області

У великих містах, таких як м. Одеса, сконцентрована велика кількість ВНЗ III і IV рівня акредитації, про що свідчать дані таблиці 9. При чому 87 % ВНЗ державної форми власності, 13 % – приватної.

Таблиця 9

Кількість ВНЗ Одеської області за формами власності

<i>Державна форма власності</i>
Одеський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (ОРІДУ)
Одеська національна академія харчових технологій (ОНАХТ)
Національний університет «Одеська юридична академія» (НУОЮА)
Одеська державна академія будівництва та архітектури (ОДАБА)
Одеська державна академія технічного регулювання та якості (ОДАТРЯ)
Національний університет «Одеська морська академія» (НУОМА)
Одеська національна академія зв'язку імені О.С.Попова (ОНАЗ)
Одеська національна музична академія імені А.В.Нежданової (ОНМА)
Одеський державний аграрний університет (ОДАУ)
Одеський державний екологічний університет (ОДЕКУ)
Одеський державний університет внутрішніх справ (ОДУВС)
Одеський національний економічний університет (ОДЕУ)
Одеський національний медичний університет (ОдНМУ)
Одеський національний морський університет (ОНМУ)
Одеський національний політехнічний університет (ОНПУ)
Одеський національний університет імені І.І.Мечникова (ОНУ)
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського (ПНПУ)
Ізмаїльський державний гуманітарний університет (ІДГУ)
Військова академія (ВА)
<i>Приватна форма власності</i>
Одеський інститут підприємництва та права (ОІПП)
Міжнародний гуманітарний університет (МГУ)
Ізмаїльський інститут водного транспорту (ІВТ)

Згідно даних сайту ГО «Центр освітньої політики» МОН України в Одеській області нараховується 13 університетів, 6 академій та 3 інститути.

Концептуальною основою реформування ВНЗ слугуватиме їх розподіл за напрямками підготовки фахівців в межах діючих ВНЗ.

Базовими ВНЗ, обраними нами, для проведення реформування виступатимуть: ОНУ, ОНПУ, ОНМУ, ВА (рис. 1).

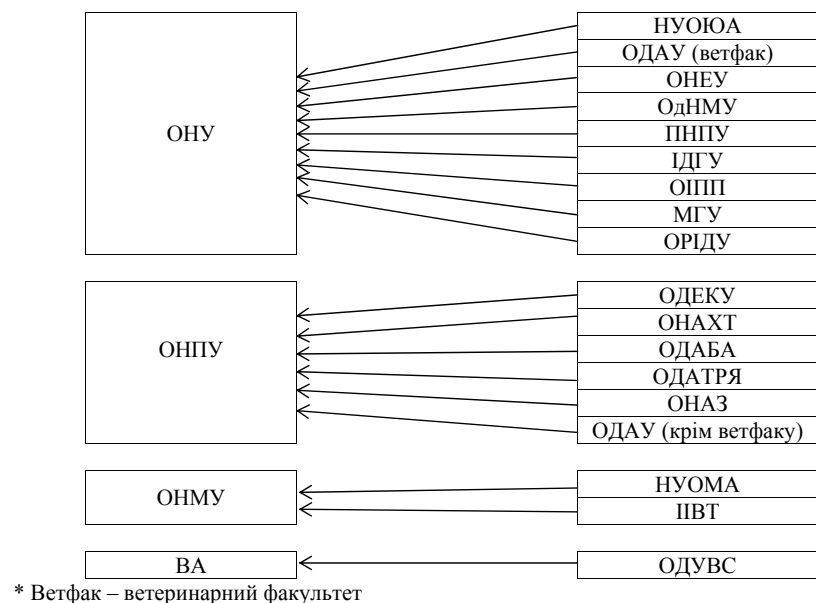

Рис. 1. Концентрична модель реформування ВНЗ

Наведений підхід передбачає перехід частини ВНЗ під управління інших, більш потужних ВНЗ. Вказані навчальні заклади мають гарну репутацію, наукові школи, потужну матеріально-технічну базу, якісний склад професорсько-педагогічного складу та його високий професійний рівень. Так, наприклад, ОНУ сконцентрує у своїй організаційній структурі 8 ВНЗ, ветеринарний факультет ОДАУ та усі економічні спеціальності ВНЗ Одещини. Необхідно

зазначити, що за даними наступного рисунку усі економічні, юридичні (правові), гуманітарні факультети та інститути післядипломної освіти перейдуть під патронат головного ВНЗ – ОНУ. Реформування в рамках головного ВНЗ буде здійснюватися з урахуванням поетапного входження окремих ВНЗ у структуру ОНУ, без суттєвих змін на початковій стадії. Даний ВНЗ має позитивну репутацію, високі рейтинги на території України. У 2016 р. ОНУ посів перше місце в консолідованому рейтингу серед усіх ВНЗ Одеської області [17], сьоме в Україні [6] та четверте – серед кращих класичних університетів України [8].

Входження економічного блоку спеціальностей до Економіко-правового факультету буде тимчасовим явищем. В подальшому, в процесі реструктуризації, після включення спеціальностей з права до Економіко-правового факультету, доцільно виділити окремий структурний підрозділ – Інститут менеджменту (або економіки та менеджменту), у складі якого сконцентруються усі економічні спеціальності, а саме:

1) з внутрішніх підрозділів – факультет економіки Інституту математики, економіки і механіки; спеціальності економічного напрямку з Економіко-правового факультету та Інституту інноваційної та післядипломної освіти;

2) з зовнішніх підрозділів – ОНЕУ, ОРІДУ, спеціальності економічного спрямування ОДАУ, МГУ, ОПП, ОНПУ, ОНАХТ, ОДАБА, ОНАЗ, ОНМУ.

Економіко-правовий факультет після виокремлення з його складу спеціальностей економічного профілю та приєднання до нього НУОЮА, спеціальностей права ОПП, Інституту національного та міжнародного права МГУ перетвориться в Інститут правових наук (або інша назва).

На базі біологічного факультету доцільно створити Інститут медицини, до складу якого увійдуть ОдНМУ, Одеський медичний інститут МГУ та ветеринарний факультет ОДАУ.

Фізичний факультет стане основою формування Інституту педагогіки та фізкультури, який включатиме ІДГУ та ПНПУ.

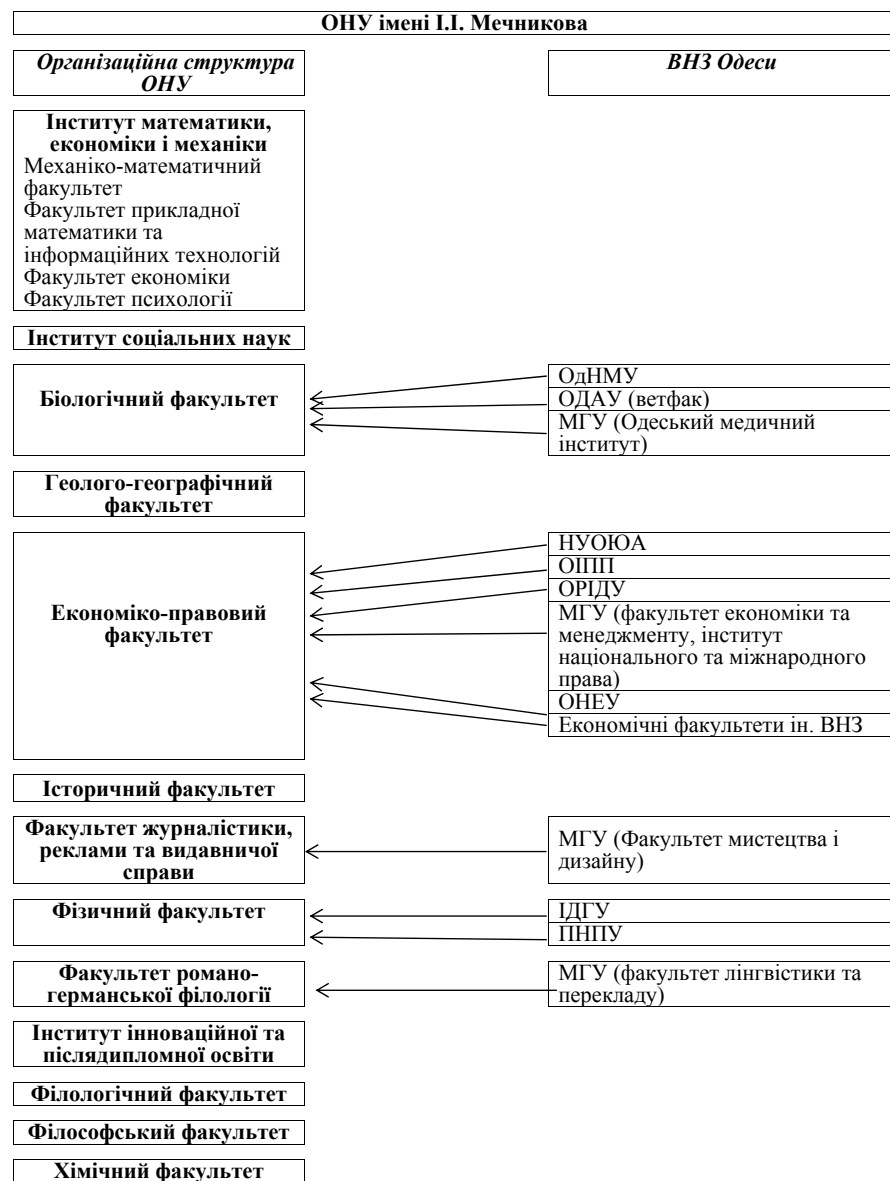

Рис. 2. Укрупнена схема формування «оновленого» ОНУ

Інші приєднання не торкнуться суттєвих змін структурних підрозділів ОНУ.

Таким чином оновлена організаційна структура ОНУ матиме наступний вигляд (рис. 3).

ОНУ імені І.І. Мечникова	
Інститути	Факультети
Інститут математики і механіки	Геолого-географічний факультет
Інститут соціальних наук	Історичний факультет
Інститут медицини	Факультет журналістики, реклами та видавничої справи
Інститут педагогіки та фізкультури	Факультет романо-германської філології
Інститут правових наук / Юридичний інститут	Філософський факультет
Інститут менеджменту / Інститут економіки та менеджменту	Хімічний факультет
Інститут педагогіки	Філологічний факультет
Інститут інноваційної та післядипломної освіти	

Рис. 3. Модель організаційної структури ОНУ на перспективу

Схожі процеси інтеграції відбуватимуться й при створенні:

- 1) ОНПУ ← [ОНАХТ+ОДЕКУ+ОДАБА+ОДАТРА+ОНАЗ+ОДАУ]
- 2) ОНМУ ← [ПВТ+НУОМА]
- 3) ВА ← ОДУВС

У першому випадку ВНЗ може або залишити назву або змінити її (наприклад, Одеський національний технологічний університет). У другому – оскільки напрямки підготовки фахівців співпадають (у більшості випадків) або мають споріднену підготовку, доцільно залишити назву ВНЗ-інтегратора.

У зв'язку з тим, що в Україні виділено військовий ВНЗ в окрему категорію, то доцільним рахуємо створити з ВА і ОДУВС – ВНЗ Південний військовий університет, який відповідатиме Закону № 1556-VII.

Даний підхід можна використати як основу проведення реформування ВНЗ в інших великих регіонах.

Висновки

Ситуація, що склалася в Україні, з приводу оптимізації мережі ВНЗ, притаманна й деяким західним країнам. Дані заходи є болючими й, нажаль, можуть позитивно або негативно позначитися у перспективі на функціонуванні ВНЗ. Однією з переваг стане визначення абітурієнтом власної майбутньої спеціальності при незначній кількості ВНЗ у регіонах. МОН України зможе сфокусувати увагу на потрібних для економіки країни спеціальностях при помірній кількості ВНЗ. Самі ВНЗ зможуть оптимізувати існуючу матеріально-технічну базу шляхом проведення реструктуризації та виділення непрофільних і зайвих активів з подальшою їх реалізацією або передачею в оренду. Великим університетам легше залучити фінансові ресурси (наприклад, благодійні внески, підприємств та організацій, випуск облігацій тощо).

Негативною стороною даного процесу може стати оптимізація чисельності професорсько-викладацького складу зі скороченням контингенту студентів.

Дане дослідження не є остаточною панацеєю щодо вирішення даного питання, а являє, скоріше, один із можливих шляхів оптимізації мережі ВНЗ та підвищення якості освіти в Україні в умовах освітньої політики, визначеної урядом та МОН України.

Література

1. В Казахстане продолжается оптимизация вузов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studlife.kz/post/268/>.
2. В МОН определили, какие вузы будут ликвидированы // Osvita.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.osvita.ua/vnz/46669/>.
3. Глава Ассоциации вузов Казахстана поддержал оптимизацию университетов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.kz/194726-glava-associacii-vuzov-kazakhstan.html>.
4. ГО «Центр освітньої політики» МОН України // Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vstup.info>.
5. Количество вузов в Украине превышает количество вузов во Франции, Германии, Италии, Бельгии, Голландии и Польше вместе взятых [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrosvita.at.ua/publ/kolichestvo_vuzov_v_ukraine_prevyshaet_kolichestvo_vuzov_vo_francii_germanii_italii_belgii_gollandii_i_pol_she_vmeste_vzjatykh/1-1-0-168.
6. Консолідований рейтинг вузів України 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/rating/51741/>.
7. Конституція України: Конституція, Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР з наступними змінами // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст.141.
8. Кращі класичні університети України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/rating/25713/>.
9. Міносвіти планує оптимізувати мережу ВНЗ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukped.com/novini/novini-osviti-v-ukrayini/5731-minosvity-planuie-optymizuvaty-merezhu-vnz-ukrainy.html>.
10. Оптимизация ВУЗов – не стихийное бедствие // Электронное издание «Наука и технологии России» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.strf.ru/material.aspx?CatalogId=2-21&d_no=17029#.WBolZjUjG70.

11. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2015/16 навчального року: Статистичний бюлетень / Відповідальний за випуск О.О. Кармазіна; Державна служба статистики України. – К., 2016. – 171 с.
12. Пилипенко В. Звіт про результати аналізу формування, розміщення і виконання державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою / В. Пилипенко. – К.: Рахункова палата, 2015. – 48 с.
13. Порошенко виступає за скорочення кількості вищих навчальних закладів в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/a/news/26930603.html>.
14. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII з наступними змінами // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 37-38. – Ст.2004.
15. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII з наступними змінами // Відомості Верховної Ради. – 2016. – № 3. – Ст.25.
16. Про освіту: Закон України від 23.05.1991 № 1060-XII з наступними змінами // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 34. – Ст. 451.
17. Рейтинг вищих навчальних закладів Одеси [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/rating/45561/>.
18. Рейтинг лучших университетов мира по версии Times Higher Education [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/ratings/the-world-university-rankings/info>.
19. Рейтинг университетов в Европе [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.unipage.net/ru/universities_in_europe.
20. Сколько вузов в Украине? Особенности украинского выша [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fotoprom.com/view_post.php?id=382.
21. Сколько вузов надо Украине? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uchis.com.ua/2011/07/blog-post_03.html.
22. Стадний Є. Концептуальна модель державного фінансування ВНЗ за результатами діяльності / Є. Стадний [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/kontseptualna-model-derzhavnoho-finansuvannia-vnz-za-rezultatamy-diialnosti>.
23. У 2016 році Міносвіти скоротить ще 10 % ВНЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/50723/>.
24. Университеты Австралии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.unipage.net/ru/best_universities_in_australia.
25. Университеты в Европе – Всё об обучении в европейских вузах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.unipage.net/ru/universities_in_europe.
26. Университеты Польши [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.unipage.net/ru/universities_in_poland.
27. Университеты США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.unipage.net/ru/universities_in_usa.
28. Федорченко Ю. Про оптимізацію мережі вищих навчальних закладів в Україні // Портал «Освітня політика» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vnz.org.ua/statti/8825-pro-optymizatsiju-merezhi-vyschyh-navchalnyh-zakladiv-v-ukrayini>.
29. Щодо оптимізації мережі вищих навчальних закладів: Лист Міністерства освіти і науки України від 28.11.2014 № 1/9-616 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/content/Освіта/Вища %20освіта/lmon-1-9-616-28112014.pdf>.
30. QS World University Rankings by Subject 2015 - Computer Science & Information Systems // QS Quacquarelli Symonds Limited [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.topuniversities.com/university-rankings/university-subject-rankings/2015/computer-science-information-systems#sorting=rank+region="+country="+faculty="+stars=false+search="](http://www.topuniversities.com/university-rankings/university-subject-rankings/2015/computer-science-information-systems#sorting=rank+region=).
31. Times Higher Education: THE World University Rankings 2016-2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/ratings/the-world-university-rankings/info>.